

eruditionis laude floruit temporibus Manuelis, Alexii, Andronici et Isaacii Angeli Comnenorum, adhuc superstes a. 1194. Magnis laudibus mactatur a Niceta Choniato in Annalibus libro VIII, pag. 238, 334, et a Michaelē Psello in epistolis ineditis (ex quibus nonnulla affert Cangius Glossario Græco in Ῥήτωρ). Defunctum pro funere laudarunt Euthymius et Michael Choniates, quorum orationes miss. Oxonii in bibl. Bodleiana codice Baroco. CXXI. Euthymius inter alias celebrat *fascēs epistolarum*, quas, ait, se habere Eustathii, manu ipsius exaratas. Epistolas Eustathii ad Psellum in codice regio evoluit Cangius pag. 1296 Glossarii Græci. De commentariis ejus editis uberrimis atque pereraditis in Homerum dixi lib. II, cap. 3, et de commentarii in Dionysium Periegetem, quos Joanni Ducæ, Andronici Camateri (de quo supra pag. 286. ed. vet. lib. IV, cap. 2) filio, inscripsit. In eodem, quem paulo ante memorabam, codice Barrociano habentur plura Eustathii adhuc inedita, ut *Oratio in [ad] Manuelem Comnenum imp. Supplicatio ad eundem imp. nomine civitatis Thessaloniciæ [Cpoleon], cum siccitate laboraret. Lessus [?] in fratris suis obitum*. In catalogo mstorum bibliothecæ Scorialensis observavi memorari *orationem ab Eustathio Thessalonicensi archiepiscopo habitam ad eos qui in templo erant S. Demetrii μωροβλότου, in principio indictionis anno 6702 (Christi 1194) [a] Eustathii Commentaria in Jo. Damasceni canones sive hymnos citat Alalains De consensu utriusque Ecclesiæ, pag. 613, 614, et in Diatriba de Georgiis, pag. 319 seq. (1).*

viri scripta debentur, sc. Homerica, Dionysiaca, Aristophanea. De ultimis v. ipsum in proœmio Pindaricorum cap. 35. Cujus ecclesiæ Cpolitanae diaconus fuerit, non satis liquet. Putem, Sophianæ, coll. Demetrio Chomateno supra cit. : Τοῦ γὰρ σοφιστάτου ἐκείνου Εὐσταθίου τοῦ κατὰ Φλωῶρον διακόνου ὄντος τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας, κ. τ. λ. Ubi Μεγάλη Ἐκκλησία vix aliud significabit, quam principem omnium ecclesiarum regni Byzantini, scilicet Sophianam seu Sophiam Cpolitanam. In fine noto, titulum Eustathianorum commentariorum

in Dionysium scriptorum apud Bernhardium (p. 67) sic exhiberi : . . . Εὐσταθίου διακόνου ἐπὶ τῶν δεήσεων καὶ μαρτυρίας τῶν ῥητόρων, κ. τ. λ. Ubi inter διακόνου et ἐπὶ inserendum videtur καὶ. Quid enim erit, διάκονος ἐπὶ τῶν δεήσεων? Postremo quo ordine honoribus suis Cpolitans positus sit Eustathius, altioris indaginis esse videtur.

(a) Vixit certo anno adhuc 1192. Cf. Eustathii : *Allocutionem ad Isaacium Ang. post Serbos fugatos*.

(1) Hæc Commentaria primus edidit card. Mai in *Spicil. Rom.* tom. V, anno 1831. Edit.

EUSTATHII

THESSALONICENSIS METROPOLITÆ

ORATIO IN PSALMUM XLVIII

Sancti Patris nostri Eustathii, Thessalonicensis metropolitæ, in illud : « Laboravit in sæculum, et vivet in finem. » Agit autem in hac dissertatione didactica etiam de eleemosyna et humilitate, et jejunio, et lotionē, et oratione, et de cæteris ad virtutem spectantibus.

1. Non potest fieri, o fratres, ut quispiam inter vos remissus aut languens, nec prorsus ad bonum expectatus, laudem aliquam qua Deo acceptus fiat aut aliud quid pulchri inveniat. Scimus enim nihil eorum quæ in vita desiderabilia sunt, sine labore ac studio hominibus tribui, ne illa quidem quæ corpori enutriendo inserviunt, siquidem cibi alimenta que neque gratis neque sponte hominibus contingunt. Cætera B enim animalia pabulis sponte crescentibus nutrirī solent et pinguescere cibis a natura boni-

A Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Εὐσταθίου, μετροπολίτου Θεσσαλονίκης, εἰς τὸ * Ἐκοπίασεν εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ζήσεται εἰς τέλος. » Διαλαμβάνει δὲ ὁ διδασκαλικὸς οὗτος λόγος καὶ περὶ ἐλεημοσύνης, καὶ ταπεινώσεως, καὶ νηστείας, καὶ λούματος, καὶ εὐχῆς, καὶ λοιπῆς ἐναρέτου διαγωγῆς.

α'. Οὐκ ἔστιν, ὦ ἀδελφοὶ, ἀνιέμενόν τινα ἐν ἡμῖν καὶ ἀναπίπτοντα, καὶ μὴ ὅλως ἐγρηγορότα εἰς ἀγαθόν, ἐπαινόν ποθεν εὐρέσθαι θεοφιλῶς, ἢ ἄλλο τι καλόν. Οἶδαμεν γὰρ μηδὲν τῶν ἐν τῷ βίῳ ἐφετῶν ἀπόνως ἀνθρώποις περιγίγνεσθαι, μηδ' αὐτὰ, ὅποσα τὸ αἶμα τρέφειν οἶθεν, οἷα μηδὲ τοῦ θρεπτικοῦ ἐργάνου τυχαίου καὶ αὐτομάτου ὄντος ἐν ἀνθρώποις. Ζῶον μὲν γὰρ ἕτεροῖον θρέφεται εἰκαίαις ἐνθόσσει, ἄς οὔτε ἄρατος, οὔτε σπῆρος ἀύχουσι προύγειν, καὶ ἀρετῇ ζωικῇ ἐντεῦθεν τῷ τοιοῦτῳ ζῳῷ ἐπιγενήσει-

ται· ἄνθρωπος δὲ, τὸ ἐν κόσμῳ ἄριστον ζῶον, τὸ τοῦ Θεοῦ ἔργον, τὸ εἰς ἔργατείαν ἐκεῖθεν εὐφυές, τὸ μὴ τεταγμένον ἀναπίπτειν, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀεικωνησίαν παραγγέλλον, ὅτε διατίθεται νοερώς, καὶ κοπιᾷσει, καὶ ἰδρωῖτας ἐκκρινεῖ, καὶ πονήσεται καλὸν ποιῆσαι· καὶ οὕτω τεύξεται τῆς ἐφέσεως, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλὰ συνεπιλαμβανομένου Θεοῦ.

per laborabit, et sudoribus madebit, et bonum facere contendet, atque hoc modo ad desiderata pertendet, non simpliciter per se, sed adjuvante Deo.

β'. Εἰ δ' ὅτι κυριεύειν τῶν ἐπὶ γῆς αὐτὸς τέτακται, ἀξιοὶ ἀνεῖσθαι, καὶ θέλει ἀνακείσθαι, καὶ μὴ πρὸς ἀγαθοῖς κόποις εἶναι, ἀλλὰ τοῦτο καὶ μᾶλλον αὐτὸν ἐναγετω κοπιᾷν εἰς καλὸν, καὶ μοχθεῖν ἐπ' ἀρετῇ ὅποια τὴν θεόθεν αὐτῷ δεσποτείαν ἐπικουρήσει. Πραδεδόται γὰρ, καὶ οὐκ ἔστιν ἀντειπεῖν, ὅτι φροντιστικὸς ὡς μάλιστα ὁ πλειόνων κρατῶν· διὸ καὶ τσαύτης ἐχρήν τῷ ἄρχοντι μετεῖναι σπουδῆς καὶ βουλής καὶ ἐντροχίας, ὡς μηδὲ παννύχιον ἐξεῖναι καθεύδειν αὐτόν.

γ'. Εἰ γοῦν βασιλεύει τῶν ἐπὶ γῆς ἅπας ἄνθρωπος, καὶ μάλιστα ὁ σπουδαῖος, ἐνθυμείσθω καὶ μελέτωρ ἑαυτοῦ τε εἶναι τοῦ ἐνός, καὶ δι' αὐτοῦ οὐδενός, κατὰ τὴν παλαιὰν προειμίαν, καὶ τῶν ἄλλων δὲ, ὅσους ὑπ' αὐτῷ ἔταξεν ὁ Θεός· καὶ μὴ ἐθελέτω ἀπονῆτι, ἐπήδολος ἐναρέτου γίνεσθαι πράγματος, ἐλπιδοκοπούμενος εἰς κενὸν κατὰ τοὺς ὄνειροπολοῦντας καὶ εὐρίσκοντας ἐνώπιον τὰ διὰ πόθου αὐτοῖς, βαλλέτω δὲ εἰς νοῦν καὶ σοφὸν ἐκεῖνον παλαιόν, ὅς παίζων τοὺς ἐθέλοντας μὲν ἐν ἀγαθοῖς εἶναι, ὀκνοῦντας δὲ κοπιᾷν καὶ οὕτω κτᾶσθαι τὸ θελητόν, ἀπησχόλησε φωνῇ, ἱστορησάμενος ὡς ἐπὶ τρυφῇ· καὶ ἐπλάσατό τινα βίον παλαιάτατον, ἐν ᾧ θυσία τε ζῶσα, τὰ τε κρέα ἐφθὰ καὶ ὀπτὰ ταῖς τραπέζαις ἀπραγμάτως ἐπέτρεχον εἰς ἐστίαν μακαρίαν καὶ εὐδαίμονα, καὶ ζωμοὶ λιπαροὶ ποταμηδὸν ἔρρεον εἰς χρῆσιν τοῖς ὀριγνωμένοις, καὶ πτηνὰ καλὰ εἰς βρωσιν καταπετάννυντο ἔτοιμα τοῖς δαιτυμόσι, καὶ τοῖς ἐκείνων ἐπιπίπτοντα στόμασι παρεθύοντο, καὶ ἰχθύες δὲ ὀπτῶντες ἑαυτοὺς, ἐπειδὴν θάτερον μέρος κατεργασθῶσι πυρὶ, μετεστρέφοντο αὐτοκύλιστοι ἐπὶ θάτερα, καὶ οὕτως εὐήθετοι γεγονότες ἀρπύσαι τράπεζαν, καὶ ἀρβέντες μετέωροι ταῖς τραπέζαις ἐνεκωβίστων· καὶ ἐτρόφων οὕτως ἐξ αὐτομάτων οἱ τότε δαιταλεῖς ἄπονοι.

δ'. Καὶ ἐξέθετο μὲν ταῦτα ὁ σοφὸς ἐκεῖνος λαλῶν εὐτράπελα κατὰ τῆς Ἀσκραίας μούσης (ὡς ἂν τις εὐθυβόλως νοήσαι), ἐφ' οἷς χρύσειον ἐκείνη ἀρχαῖον ζωώσασα γένος ἠγαλμάτωσε, μεταλλεύσασα δεξιῶς, καὶ χρυσοχοικῶς χροανεύσασα. Καὶ τὰ πρῶτα μὲν αὐτὸς ἔπειτα δὲ εἰς ἀργύρεον αὐτὸ ὑπεβίβασε, καὶ θάνατον ἐρρήτόρευσε τοῖς τότε γλυκὸν, οἷα καὶ ὕπνον, ῥαστώνη βίου καὶ ἀπόνῃ ζωῇ ἀνάληπτον καὶ αὐτὸν ἐρεπόμενον. Διαγραφάμενος δὲ οὕτως ὁ ἀστεῖος ἐκεῖνος, καὶ γοητεύσας ἀκοῆς, ὡς καὶ ὄνειροπολεῖν τρυφὰς καὶ τραπεζώματα, οὐ φαύλως, οἴμαι, καθίκετο τῶν εἰς μάτην χασμωμένων, καὶ τὸν κόλπον διὰ κενῆς ἀναπετανόντων, ἐξαπλοῦντων δὲ καὶ τῷ χεῖρε,

græa productis, ad quorum incrementum neque aratro, neque sementis opus est, et quibus vis vitalis in animalibus conservatur: homo autem, animal in hac terra præstantissimum, opus Dei ad opera divina aptissimum, homo, inquam, non ad languescendum compositus, sed continuo molui destinatus, quando rationaliter vivit, semper laborabit, et sudoribus madebit, et bonum facere contendet, atque hoc modo ad desiderata pertendet.

2. Tantum autem abest ut ideo, quod dominus terræ constitutus est, languescere et otio sese dederet et a bonis laboribus cessare permittatur, ut illo ipso etiam magis impelli debeat ad pulchrum sectandum et virtuti studendum qua dominium divinitus ipsi concessum condecoretur. Traditum enim est neque negari poterit, eum qui majori imperio gaudet, plurimis curis esse implicitum: quare etiam imperator tanto studio et meditatione et labore opus habuit, ut ne tota quidem nocte dormire potuerit.

3. Jam vero si quilibet homo, et in primis virtutis studiosus, rerum terrestrium dominus est, conetur sui ipsius solius, id est, ut velus proverbium ait, nullius curam gerere; sed reliquorum quos Deus ei subiecit, neque desideret sine labore ac studio virtutis compos fieri, spe vana deceptus ad instar illorum qui somniis confidunt et cupita jam sibi adesse autumant: sed potius animum advertat ad illum veterem philosophum, qui, ut illuderet iis qui bonis quidem frui desiderant, sed labore desiderata acquirere recusant, fabula quadam de mollitie excogitata tempus olim fuisse dixit, quo victima vivens, carnes autem coctæ assatæque ad mensas accubantium in beatis habitationibus feliciter degentium, liquorum porro dulcium torrentes velut ad nutum desiderantium alluebant, aves quoque deliciosæ mensarum accubitoribus advolantes, totæ ad esum idoneæ illorum ori sese immittebant, pisces denique se ipsos assantes, ubi igni admoti ex una parte tostati essent, sua sponte in alteram partem se convertebant, quo facto mensis jam aptæ, impetu gratuito provoluti convivis se offerrebant, adeo ut illius ævi homines sine omni labore deliciis sponte affluentibus abundarent.

4. Hæc sapiens ille relulit, lepores imitans musæ Ascraeæ (uti facile quis intellexerit), siquidem illa eodem modo quo artifex peritus aurum conflare et in diversas formas diducere novit, antiquum hominum genus tanquam aureum representavit. Et hoc quidem ab initio fuit. Postea autem illud ad argenteum depressit, et iis qui tunc viverent, mortem dixit fuisse dulcem, somni similem, vitæ suavi ac laborum dolorumque experti insecutam. Dum autem sapiens ille hanc fabulam lepide enarravit et aures demulsit ad somnandas omnis generis delicias, haud male, opinor, traduxit illos qui frustra os diducunt, et in-

cassum sinum aperiunt et ambas manus extendunt, ut cibo repleantur, et divitias colligant, et desiderataprehendant nullo labore adhibito.

5. Luctandum ergo nobis est, o fratres, et laborandum, et contendendum, et sudandum, siquidem haud aliter, sed hac sola ratione, ad bona atque honesta pervenire licet. Ad quod probandum profero illud (quamvis minutiarum studiosus videar) a profanis dictum: Nihil succedit sine labore. Et quamvis sexcenta alia habeam (non, velut ostentator quis dixerit, quæ eructem, sed quæ commode referam), lubenter omitto, ut ne ambitionis male opportune vituperium incurram. Cum autem in sacro Scripturæ thesauro peropportune invenerim sanctum characterem quo propheta magnus, sanctissimus David, ut in tabula Sinaitica, descripsit mentem divinam, prælegam vobis verba quibus de viro Deo dilecto dicit: « Laboravit in sæculum, et vivet in finem¹: » id est, non laboravit quando habuit, sed per omne vitæ tempus: sæculum enim sensu altiori acceptum cujuslibet hominis tempus vitæ designat. Propterea igitur inveniet talis finem bene ac feliciter vivendi, velut si quis ærumnose terram exercet aut mare tractat, et ejusmodi laboribus vitæ necessaria sibi comparat, etiamsi eorum quibus opus habet, aliquo careat in posterum, et imprimis quando senectus molesta ingruerit, ubi dulces labores deficiunt et ærumnæ senii importuni incipiunt, quando nimirum octogesimum annum excesserimus, uti David canit. Tunc enim is qui hoc sæculo laboravit, id est tota vita, primum maturo juvenili, deinde virili, denique senili, qua nervi laborantium remittuntur, is, inquam, vivet in finem utpote qui, quæ cum labore acquisivit, in vitam deposuit futuram, non formicarum instar quæ de anno in annum laborant ut vivant, sed quemadmodum decet hominem domini vel regis more viventem, et qui ab ipso Deo in hoc constitutus est fastigio.

6. Cum autem loquimur de virtutibus quibus qui in sæculum laborat, in finem vivet, necessario addemus beneficentiam et veram amicitiam. Qui enim cum Dei amore et perpetuo laborat, et ita dignus fit beneficiis Dei qui omni carni nutrimentum suppeditat, is sane, siquidem pro viribus communicat indigentibus, et amicis necessaria donat, inveniet illinc quibus in senectute vitam sustentet, quoniam illi ipsi quorum necessitatibus prius succurrit, ipsi necessaria retribuent et, quantum fieri potest, officio suo erga eum fungentur, honestosque se exhibebunt et gratiam referent. Jam vero si forte boni memoria ex illorum mente dilapsa fuerit, Deus tamen qui abunde distribuit, qui amicitiam arbiter et beneficiorum nostrorum retributor existit, non permittet ut ille non in finem vivat, uti Propheta ait, sed remunerabitur et præ-

ως και ἐμπαγεῖν εἰς κόρον, και πλοῦτον κατακολλήσαι, και δράξασθαι τῶν ποθουμένων δίχα κοπιήματος.

ε'. Μοχθητέον οὖν, ὦ ἀδελφοί, και κοπιητέον, και πονητέον, και ἰδρωτέον ἐπ' ἀγαθοῖς, ὡς μή κατά τινα τρόπον ἕτερον, ἀλλὰ τοῦτον δὴ και μόνον περιγεννησομένους ἡμῖν τοῦ καταρθοῦν τὰ καλά. Και παραγαγεῖν μὲν εἰς μαρτυρίαν τὸ « μηδὲν ἐυτυχεῖν ἄνευ πόνου, » εἰς τοσοῦτον στενολεσχῶν, παράγω οἷα ἐξωτερικόν. Μυρία δὲ και ἄλλα ἔχων (οὐ, καθὰ τις ἂν περιαιτολόγος ἐρεῖ, ἐξεραύξασθαι, κατ' εὐπορίαν δὲ προβαλέσθαι), ἀφήμι ἀπολεγόμενος τὸ ἀκίρως φιλότιμον. Καιρίως δὲ τοῦ ἱερωτάτου γραφικοῦ θησαυροῦ ἀναλεξάμενος ἅγιον χαρακτήρα, ἐν ᾧ προφήτης μέγας και ὑπερβάλλων ἅγιος ὁ Δαυὶδ ἐξετυπώσατο νοῦν θεῖον, ὅσα και ἐν Σικαϊκῇ πλακί, ἀναγνώσομαι ὑμῖν διαλαμβάνοντα ἐκεῖνον περὶ θεοφιλοῦς ἀνδρός, ὡς και « Ἐκοπίασεν εἰς τὸν αἰῶνα, και ζήσεται εἰς τέλος, » ὅπερ ἐστίν· ἐκοπίασεν οὐ τυχό τως, ἀλλὰ ὄλην τὴν κατ' αὐτὸν ἐν βίῳ ζωὴν· « αἰὼν » γὰρ ὠμολόγηται σεμνότερον λέγεσθαι και « ὁ χρόνος » τῆς ἐκάστων ἀνθρώπων ζωῆς. Οὐκοῦν δι' αὐτὸ τέλος ὁ τοιοῦτος εὐρήσει τὸ και εὖ ζῆν και μακαρίως διὰ βίου περιεῖναι, ὅμοιον ὡς εἰ και κυπτόμενός τις ἐκκοπος παρὰ γῆν, ἢ πονούμενος περὶ θάλασσαν, παρίσταται τοιοῦτοις μόχθοις ἑαυτῷ τὴν ζωὴν, ὡς και αὐτὸν τι τῶν δεόντων αὐτὸν ἐπιλιπεῖν τοῦ λοιποῦ, και μᾶλλον, ὅτε τὸ γῆρας ἐγκρατῶς αὐτοῦ ἀμφήσεται, περὶ ὃ οὐντελοῦνται μὲν οἱ γλυκεῖς ἐργατικοὶ πόνου και κόποι, ἐνάρχονται δὲ οἱ τῆς ἀργαλέας γηραλεότητος, οἱ μετὰ τὰ ὀγδοήκοντα ἔτη, ὡς φάλλει Δαυὶδ. Τότε γὰρ ὁ τὸν αἰῶνα τοῦτον πονήσας, ἦγουν τὴν κατ' αὐτὸν ὄλην ζωὴν, πρώτην τὴν νεωτερικὴν, εἶτα τὴν ἀκμαίαν, και ἐφεξῆς τὴν ὠμογεροντικὴν, μεθ' ἣν ὑποχαλάται τὰ νεῦρα τοῖς κάμνουσι, ζήσεται διὰ τέλους, οἷς προσέπλησεν, ἀποθέμενος ἐς βίον αὐτὰ, οὐ κατὰ μόρμηκας, ὅπερ αἰετὸν ἐξ ἔτους εἰς ἔτος πονοῦνται, και οὕτω ζῶσιν, ἀλλ' ὡς ἀνθρώπων ἐπιπρέπει βιοῦντι δεσποτικῶς, εἴτ' οὖν βασιλικῶς, ὡς και πέπλασται πρὸς τοῦ Θεοῦ.

ς'. Συνεισακτέον δὲ τοῖς τρόποις, δι' ὧν ὁ εἰς τὸν αἰῶνα κοπιήσας ζήσεται εἰς τέλος, και τοὺς ἐξ εὐεργεσίας και τοὺς ὀρθῶς φιλικούς. Ὁ γὰρ κοπιῶν θεοφιλῶς ἅμα και διηνεκῶς, και ποριζόμενος οὕτω τὰ ἐκ τοῦ Θεοῦ, ὅς δίδωσι τροφήν πάση σαρκί, και δὲ και ὁ μεταδιδούς τῶν εἰς χρεῖαν τοῖς αὐτοῦ δεομένων, ὡς δύναιμις, χορηγῶν δὲ και φίλοις τὰ καθήκοντα, εὐρήσει κἀντεῦθεν ἐν τῷ γῆρα χορηγίαν τοῦ ζῆν, αὐτῶν ἐκείνων, οἷς τὸ δεόν ἐχορήγει, ἀνταποδιδόντων τὰ δεόντα, και ἀναπληροῦντων εὐδιακρίτως τὸ δεόν ἐν αὐτῷ, εἴ γε και δύναιντο, και εὐγνωμοσύνην φυλάττοιεν, ὡς και ἄφλειν χάριτας. Εἰ δὲ και ἴσως ἐξ ἐκείνων ἢ τοῦ καλοῦ μνήμη ἀποπειτασθεῖη, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ, τοῦ δανεζομένου, τὰ κατ' εὐπορίαν, ὅς και τῆς φιλίας ταμίης και ἀνταποδότης τῶν ἐν ἡμῖν ἀγαθουργιῶν πέφηνεν, οὐκ ἀφιέντος αὐτὸν μή ζῆν εἰς τέλος, ὡς ὁ Προφήτης ἀπεφθέγγετο ἀλλὰ

¹ Psal. XLVIII, 9.

καὶ ἀποδιδόντος, καὶ τῷ κεφαλαίῳ προσεπιβάλλοντος, ὡσεὶ καὶ τόκον ἀπετίλυνεν. Ἄνύσας γὰρ ὁ φιλεργὸς δι' ὅλου τοῦ κατὰ τὴν ἐπίκτητον, καὶ οὕτως εἰπεῖν, ἐπίκαιρον καὶ ἐφήμερον αὐτοῦ ζωὴν αἰῶνος, ὑπερ ὠφείλεν τῷ καὶ παμπλουσίῳ καὶ ἀψευδιστάτῳ δεσπότῃ Θεῷ, καὶ τὴν ἐγκοπον πληροφορήσας ἐργασίαν αὐτοῦ, ἐν τῇ τέλει ἀναπαύσεται· καὶ οὐκ ἀποθήσεται ὁ καιρὸς κόπος αὐτῷ εἰς τι κακόν, οἷα συγκοπτικὸς, ἀλλὰ ζήσεται δίχα δηλονότι κόπου, ὡς τοῦ κοπιᾶν μὴ ἐνταττομένου εἰς ἀκρῖφνῃ ζωῆν, ἀλλὰ ὑγείας ἐγκοπτικῆν.

ζ'. Οὕτω δὲ τὴν ἐκτεθειμένην ψαλμωδικῶς ῥῆσιν ἐπελθὼν ταπεινότερον, ἐθέλω καὶ ἄλλως αὐτὴν ἐξεργάσασθαι ὑψηλότερον. Ἐχει μὲν γὰρ οὐδὲ ἐκεῖνο φλύως τὸ προῤῥηθέν· οὐκ ἂν δὲ, αὐτοῦ ἐγκοσμίου ὄντος, λελείφοντο εἰς ἐνάρετον ἔννοιαν οὐδὲ τὸ δεύτερον, τῷ ἐκείσε κόσμῳ ἀφωρισμένον, καὶ τῆς αἰωνίου ζωῆς ἐχόμενον. « Καὶ ἐκοπίασε, » φησὶν, « εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ζήσεται εἰς τέλος. » Καὶ τέως προληπτόν, ὅτι αἰῶνα μέλλομεν ἀρετὴ νοῆσαι οὐ τὸν παρ' ἡμῖν τοῖς κατὰ σῶμα θνητοῖς, τὸν τῆς ἡμετέρας ζωῆς, τὸν ἀπόνως μετρητὸν, τὸν βραδίως ἀριθμητὸν, τὸν καὶ ἀόριστον καὶ τελειούμενον, τὸν πρόσκαιρον, εἰ καὶ χιλιοστῶς ἐγγὺς παρεκταθήσεται· ἀλλὰ τὸν ὑστερον, τὸν ὄντως ἀπειρον, τὸν ἀμέτρητον, τὸν μηδὲν πρὸς ἡμᾶς τοὺς ὧδε βραχυβίους, ἀνθρώπους, τὸν μὴ τῷ κόσμῳ σύμμετρον, μόνῳ δὲ τῷ Θεῷ ἀρμοστέον, καὶ τῇ κατ' ἐκεῖνον ἀπειρίᾳ συμπαρεκτεινόμενον, τὸν μέλλοντα, τὸν ὕψιστον, τὸν ἀκατάπαυστον καὶ ἀτελεύτητον, καὶ δι' αὐτὰ τέλος ὀνομασμένον, ἐνδελεχέστατον αὐτὸ πάντως, καὶ οὐ ἐπέκεινα καὶ μεθ' ὃ τέλος οὐκ ἔστιν ἄλλο, ἵνα τις λέγῃ, μηδὲ καὶ τέλος εἶναι, ὡς οὐδὲ τῆς βασιλείας τοῦ Θεοῦ.

η'. Τούτων δὲ οὕτω προειλημμένων, ἐπιβλητέον τῇ ἐκτεθειμένῃ Δαυϊτικῇ προφορᾷ καὶ οὕτως. « Ἐκοπίασε, » φησὶν, οὐχὶ ὁ ἀπλῶς, ἀλλὰ ὁ ἐνάρετος ἄνθρωπος, οἷα καὶ εἰς τινὰ προβεβλημένον σκοπὸν, τὸν αἰῶνα ἐκεῖνον τὸν ἀπειρον, οὐ πρὸς τὸν ἐνταῦθα δηλαδὴ τὸν πεπερασμένον ἀποθλέπων, καὶ οὕτω κοπιῶν διὰ μόνην τὴν κάτω ζωὴν, καὶ τὰ ἐντεῦθεν κοπιῶν καλὰ, πρὸς ἐκεῖνον δὲ καὶ μόνον τὸν ὑστερον, καὶ πρὸς μόνον τὰ ἐκεῖ ἀπειθύνων ἑαυτὸν καὶ τυπούμενος. Πῶς δὲ τοῦτο κατορθῶν; ἐν τῷ παραμετρῆν αἰῶνα στενὸν τοῦτον αἰῶνι πλατυτάτῳ ἐκείνῳ, καὶ ζωὴν καιρικῆν, τὴν ἐν τοῖς ὧδε, ζωὴ ἀλήτην τῇ ἐκεῖ, καὶ οὕτω κακὰ κόσμον παρατιθέναι τὰ ὑπερκόσμια, καὶ ἀνταλλάττεσθαι τούτων ἐκεῖνα. Διὸ καὶ κοπιῶν εἰς τοιοῦτον αἰῶνα, ζήσεται εἰς τέλος ἀληκτον, εἰπεῖν δὲ προσφυῶς καὶ προσῆκον [καθῆκον (1)] καὶ ἀληθῶς, ἐντελέστατον, καὶ ὡς εἶπομεν, τελειότατον. Καὶ τοιόνδε μὲν καὶ τούδε, καὶ γένοιτο καλῶς ἔχειν καὶ αὐτό.

θ'. Εἰ δὲ τὸ δις τὰ καλὰ προσαυξητέον ἀρμοζόντως, καὶ εἰς τὸ τρίς ἐπιβλητέον καὶ τινὲ τρίτῃ ἐξηγήσει τοῦ Δαυϊτικοῦ ῥήτου ἐχόμενά πως κειμένη τῆς προσεχοῦς, καὶ ῥητέον ἐν πρώτοις, ὅτι μυστηριωδε-

ter summam principalem etiam fenora reddet. Homo enim qui per totum hujus caducæ brevissimæque vitæ tempus quæ Deo dilissimo veracissimoque debebat peregit et, quamvis fatigatus, ac vitalis laboriosæ studiosus fuit, in finem requiescet, neque labor hujus vitæ in malum ei cedet, ut qui vitam interrumpat, sed vivet nimirum sine labore, siquidem labor et æruminæ quæ sanitati officiant ad puram vitam non transferuntur.

7. Postquam autem hunc Asalmi locum sensu humiliori exposui, jam altiori quoque eundem explicare lubet. Ac bene quidem habent quæ hucusque disseruimus, quamvis hanc terram respiciant : sed quæ jam, utpote æternam vitam spectantia et hanc terram despicientia, prolaturi sumus, priori illi sensui haudquaquam cedent. « Laboravit, inquit, in sæculum, et vivet in finem. » Præmonendum autem videtur nos jam non accepturos esse sæculum tanquam tempus nobis mortali corpore indutis ad vivendum concessum, sine labore commensurandum, sine negotio numerandum, incertum et finibus circumscriptum, brevissimum, quamvis ad mille annos excurret : sed posterius, revera infinitum, incommensurabile, neque nobis adæquatam, sed solo Deo adaptatum et ejus infinitati congruum, futurum, octavum, incessabile et interminabile, et propterea « finis » appellatum, in æternum duraturum, ultra et post quod non alius erit finis, quemadmodum nec regnum Dei finem habiturum esse jure quis dixerit.

8. His præmonitis ad laudatum Davidis locum aggrediamur. « Laboravit, » inquit, non simpliciter, sed homo virtutis studiosus, respiciens nimirum ad scopum propositum, sæculum illud infinitum, non ad hujus vitæ limitibus restrictum, aut laborans ob hanc solam vitam terrestrem ejusque bona fugienda, sed ad illam tantummodo vitam secundam et quæ eam concernunt se dirigens atque componens. Quomodo autem hoc assequitur? Comparando nimirum hoc sæculum coarctatum cum sæculo illo latissimo, et vitam quam hic degimus brevem cum illa vita nunquam cessatura, et componendo mundana cum supramundanis, et hæc cum illis permutando. Cum igitur ad tale sæculum pertingere admittitur, vivet in finem infinitum, vel, ut verius congruentiusque loquamur, perfectissimum et, uti supra diximus, omnibus numeris absolutum. Sic secunda habet explicatio, et utinam etiam bene habeat!

9. Si autem secunda interpretatio commendatur, consequenter eadem via procedendum erit et tertia essati Davidici explicatio promenda quæ cum antecedente arcte cohæret. Ante omnia notamus

(1) Scholion in ms.

hanc tertiam expositionem sensu mysterii pleno accipiendam esse atque illam attingere doctrinam reconditiorem quam de retributione honorum hujus vitæ operum æterna et de ultione peccatorum dum hic vivimus commissorum accepimus. Disceptatum enim est, cur Deus illum qui hoc in mundo peccata limitata admittit, in æternum puniat. Ad hujus quæstionis solutionem sapientissimus Dei Psaltes in loco modo memorato alludit, et indirecte saltem et secundum sensum profert explicationem cui nemo Christianus firmiter obloqui conabitur. Sensus autem Psaltæ hic est: Bonum est virtuti studentem hominem propter vitam licet brevissimam virtuti consecratam adepturum esse bona æterna, utpote qui laboribus et luctis, ob spem illius vitæ inconcussam, carnem mortificaverit. Et sic conclusione philosophica et ratione ex opposito deducta illam quæstionem controversam solvit, supponens quod justus homo in præsentem vitæ humanæ sæculo occupatur, non uti fors tulerit (hoc enim vix ullius foret pretii), sed admodum æromnose et cum multo et perseverante et continuo et exclusivo et, ut ita dicam, unico et æterno labore, siquidem per totam vitam sine intermissione luctatur.

10. Non enim dixit, Laboravit certis intersitiis, alio tempore et alio, sed, semel laboravit in æternum, hoc est convenienter vitæ tempori ei in hac terra concesso. Quoniam igitur per totam hanc vitam Deo placuit, jure meritoque vivet etiam in finem, id est in omne tempus et usque ad profunditatem sæculi infiniti, cujus finis est infinitus. Propterea enim quod est finis omnino stabilis et immutabilis, nullo limite aliarum rerum instar circumscriptus, ideo homo perfectus assequi contendit illud quod est sæculum sæculorum, cujus limites omnem mentem excedunt, quodque sæcula præterlapsa in æternum concludit et sic cæteris terminum imponit, ut veluti sigillum eis imprimat. Et hoc quidem addebet Deum, nimirum ut gratiam dignam pro gratia rependat ei qui ipsam vere semperque dilexit, et sæculum infinitum reddat pro hujus mundi sæculo, in quo cultor ipsius laboravit, sæculum, inquam, infinite supra humana elatum, ipsique proprium, lege amicitiae quæ bona amicorum communia esse jubet.

11. Jam si hoc sic se habet (quod addubitari non potest), consequenter ex opposito demonstrabitur hominem qui non laboravit in sæculum neque vivere in finem sancti instar, sed vitam ipsius prorsus diversam illique contrariam fore. Si enim ille æternum vivit in bonis ob animam immortalam, hic e contra, peccator nimirum, alio modo vivet in non bonis, in æternum tamen ob animam identidem morti non subjectam. Est autem, ne longus sim, sensus fere hic: Justus per totam vitam in hoc mundo transactam laboravit, ergo illic vivet felicitate cum Deo fruens æterna; ille autem qui non eodem modo vitam moresque composuit,

στέρα ἢ τρίτη κατ' ἔννοιαν ἐπιβολή, ἐχομένη καὶ μυσταγωγίας, ἣν περὶ τῆς αἰωνίου καὶ ἀνταποδόσεως τῶν ἐν βίῳ ἀγαθῶν καὶ ἀντιδόσεως τῶν ἐν τῇ βιοῦν σφαλμάτων παρελάβομεν. Ἠπόρηται μὲν γὰρ, διατί ὁ Θεὸς ἀτελεύτητα κολάζει ἐκεῖ τὸν ἐπταικότα ἐν τῇ κατὰ κόσμον ἀναστρουφῇ μετρητά; Τοῦτου δὲ λύσιν ὑποκρουόμενος ἐν τοῖς ἄρτι ὁ πάνσοφος τοῦ Θεοῦ Ψάλτης, προβάλλεται νῦν λυτικὸν τινα λόγον ἐπιχειρῶν ἐκ τῶν πόρρωθεν, κατ' ἔννοιαν, ἧ οὐδεὶς Χριστιανὸς ἐπιχειρήσει ἀντιπαλάσειν εἰς ἀκατάβλητον. Ἔστι δὲ τοιοῦτος ὁ νοῦς τῷ Ψαλμῶδῃ λέγει τὸν ἀγαθὸν καὶ ἐνάρετον ἄνθρωπον διὰ τὴν πρόσκαιρον βιοτὴν αὐτοῦ καὶ ἀρετὴν ἀπολήψεσθαι ἀγαθὰ αἰώνια, νεκρίσαντα κόποις καὶ πόνοις τὴν σάρκα διὰ τὴν σταθερὰν ἐλπίδα τῆς ἐκεῖσε ζωῆς. Καὶ οὕτω φιλοσόφῳ διαθέσει καὶ κοινωνίᾳ ὡς ἐξ ἐναντίου τοῦτου θέματος λύει ἐκεῖνο τὸ ἀντίθετον ἄπορον, νοῶν, ὅτι ὁ δίκαιος ἄνθρωπος ἀσχολεῖται εἰς τὸν παρόντα αἰῶνα, τὸν τῆς κατ' ἄνθρωπον ζωῆς, οὐ μόνον ὡς ἐνδέχεται (οὐδὲν γὰρ μέγα τὸ αὐτως εἰπεῖν), ἀλλὰ εἰς λίαν ἐπιπόνως καὶ μετὰ πολλοῦ κόπου καὶ διηνεκοῦς καὶ συνεχοῦς καὶ ἐπιμόνου καὶ ὡς οἷον ἐνιαίου καὶ οὕτω πως αἰωνίου, διὰ τὸ ἀδιακόπως ἐν πάσῃ τῇ αὐτοῦ ζωῇ πονεῖν.

Γ'. Οὐ γὰρ ἐκοπία, φησὶν, ἐκ τινῶν διαλειμμάτων, ἀλλοτε καὶ ἄλλοτε, ἀλλὰ καθάπαξ ἐκοπίασεν εἰς αἰώνιον, ὃ ἐστὶν ἀαλόγως τῷ ἐπιμετρημένῳ αὐτῷ ἐνταῦθα αἰῶνι. Ἐπεὶ οὖν ὄλον τὸν αὐτοῦ αἰῶνα τοῦτον θεαρέστως ἔζησε, δικαίως ζήσεται καὶ « εἰς τέλος, » ἧγουν διὰ παντός, καὶ μέχρι βάρους ἀπείρου αἰῶνος, οὐ πέρας οἷον ἀπειρία. Καὶ τὸ αὐτὸν ὄλωσ εἶναι μόνιμον τέλος, καὶ μὴ ἔχειν καταπαυσιν ὡς ἕτερόν τι, πέφυκε τελειούμενον δευτερεύειν μετ' αὐτὸν, αἰῶνων ὄντα αἰῶνα, οὐ πέρας οὐδ' ἂν ἐπινοήσηται τις, καὶ τέλος αἰῶνων τῶν πρὸ αὐτοῦ, ἀκατάπαυστον δέ· οὕτω περατοῦντα τοὺς ἄλλους, ὡσεὶ καὶ σφραγὶς αὐτὸς ἐκείνοις ἐπέκειτο. Καὶ ἔστι τοῦτο πρέπον τῷ Θεῷ, τὸ χάριν δηλαδὴ ἀντιχάριτος ἀξίαν ἀποδοῦναι τῷ αὐτὸν ὀρθῶς ἕως ὄλον ἀγαπήσαντι, καὶ αἰῶνος ἀντιδοῦναι αἰῶνα τοῦ κατὰ κόσμον, ἐν ᾧ ἐκοπίασεν ὁ αὐτοῦ θεράπων, τὸν ὑπὲρ τὰ τοῦ κόσμου τοῦ ἀνθρωπίνου, τὸν ἑαυτοῦ, νόμῳ φιλίας, ὅς κοινὰ τὰ τῶν φίλων τίθεται.

Δ'. Εἰ δὲ τοῦθ' οὕτως ἔχει (ἔχει δὲ οὐκ ἄλλως), εὐλογόν ἐστιν, ὡς ἐξ ἐναντίου τόπου ἐπιχειρήσαι, τὸν μὴ κοπιῶντα εἰς τὸν αἰῶνα μηδὲ ζῆν εἰς τέλος, τὸ κατὰ τὸν ἅγιον ἄνθρωπον, ἀλλὰ ἀνάπαλιν ἐκεῖνον τὰ εἰς ποιότητα ζωῆς. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος ζῆ αἰωνίως ἐν καλοῖς διὰ τὴν ψυχὴν ἀθάνατον οὖσαν, ὁ λοιπὸς ἄρα, ὁ ἁμαρτωλὸς δηλαδὴ, ζήσεται ἄλλως μὲν ἐν οὐ καλοῖς, αἰωνίως δὲ ὁμοίως, διὰ τὴν αὐτὴν ψυχὴν θανάτῳ μὴ ὑποπίπτουσαν. Καὶ ἔστιν ἡ τοιαύτη ἔννοια, ἐπιτόμως φάναί, τοιαύτη τις ἐκοπίασε τὴν αὐτοῦ ὄλην ζωὴν ὁ δίκαιος ἐν τῷδε τῷ κόσμῳ, ζήσεται οὖν ἐκεῖ κατὰ Θεὸν ἀπολαυστικῶς εἰς αἰώνιον· ὁ δὲ μὴ κατ' αὐτὸν βιοῦς ζήσεται μὲν πάντως, ἄλλως μὲντοι,

πόνους δηλονότι ἔχων, καὶ ὀδυνώμενος αὐτὸς βαρέως οἷς τε κολάζεται καὶ οἷς βλέπει τὸν δίκαιον μὴ συγκοινωνοῦντα ζωῆς μακρᾶς τὸν ὅμοιον αὐτῷ τρόπον, ἀλλὰ ἐν ἀγαθοῖς ὄντα, ὁποίοις χαίρουσιν ἄγγελοι ὀπηνίκα, τὸ γε εἰς ἐκεῖνον ἦγον, οὐκ ἂν οὐδὲ ἐθέλοι ζωὴν ἐπιμήκη, ἀλλὰ τὸ θνητόψυχον ἔλοιτο ἂν ἐπὶ ἀπαλλαγῇ αἰωνιζούσης ποινῆς· ὥστε δικαίως καὶ ἡ ἀπόλαυσις καὶ ἡ κόλασις, περὶ ὧν ὁ λόγος ἄρει· αἰώνιοι ἔσονται· καὶ καθὰ ὁ τῆς ἀρετῆς χρηματίας ἐν βίῳ τρόφιμος, ὀπηνίκα ὁ κόσμος ἔσχεν αὐτὸν. αἰεὶ ἔσται τοῦ ὑπερκοσμίου ἐκεῖ τρυφᾶν, οὕτω καὶ ὁ ἀπότροφος, οἷς οὐκ ἔχρην, πάντοτε κακῶς ἐκεῖ πάσχων, οὐκ ἂν, οἶμαι, οὐδὲ ὀφθαλμὸν ἐπιρρίψαι τολμήσῃ τῷ χωρίῳ τῆς τρυφῆς. Τῇ γὰρ καθ' ὅλον τὸν ἐνταυθα αἰῶνα καὶ ἡ ἐκεῖ ἀντίδοσις ἐξομωῖσεται· αἰωνία δὲ ἡ ἐνταυθοί, ἄρα οὖν αἰωνία καὶ ἡ ἐκεῖ.

ιβ'. Καὶ ἔστιν ἡ ἀνάλογον εὐλογία τῆς ἐννοίας τοιαύτης· ὁ εἰς αἰῶνα κοπιᾶσας εἰς αἰῶνα ζήσεται, ἵνα κόποι αἰῶνος, ὅν ἐνταυθοῦ ὥρισε προγνοῦς ὁ θεὸς τῷ ἀγαθῷ ἀνθρώπῳ, αἰῶνι παρατεθήσονται ἀντιδόσεως τῆς τοῦ αὐτοῦ ἀνθρώπου ζωῆς· καὶ ἀνάπαλιν ἀναγκαίως ὁ ἐβραστωμενός ἐν ὅλῳ τῷ αἰῶνι τούτῳ ἄνθρωπος εἰς τὸν ἐκεῖ αἰῶνα ζήσεται μὲν, οὐκ ἂν δὲ καθὰ ὁ δίκαιος, ἀλλὰ ὡς οἷα νεκρὸς αἰῶνος ἐκεῖνος λογισθήσεται. Καὶ τις ἐπ' αὐτῷ εἶποι ἂν, ὡς καλὸν ἦν, εἰ μὴ ὡς ἐγεννήθη ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος εἰς τὸν κόσμον· προσθήσει δὲ, ἀναλεξάμενος ἐκ τοῦ ἀγιωτάτου Εὐαγγελίου, ἐπὶ ἀμφοῖν τούτοις ἀνθρώποις, τῷ τε δι' αἰῶνος κοπιᾶσαντι καὶ εἰς τέλος ἐπ' ἀγαθοῖς ζήσοντι, καὶ τῷ ἑτεροίως διεκπεσομένῳ, ὅτι δικαίως ὁ μὲν ἐπὶ ὀλίγα τὰ ἐνταυθα πιστὸς πολλαπλασιάσει ἐς ἄβυσσον τὴν ἐν καλοῖς ἐκεῖσε κατάστασιν, ὁ δὲ ἐπὶ ὀλίγα ἐκεῖνα τὰ ἐν τῷ βίῳ πονηρευσάμενος ἐπὶ οὐδενὸς καταστήσεται.

ιγ'. Ἴνα δὲ ἀπὸ ἀγαθῆς ταύτης, οὐ παρεκβάσειως εἴποιμι ἂν, ἀλλ' ὡς οἷον ὁδοῦ σχιστῆς ἐπὶ ἐναρέτῳ διατριβῇ, ἐς τὸ προτεθειμένον ἐπανακάμψωμεν, δοτέον ἡμᾶς αὐτὰ διὰ ταῦτα καὶ πόνοις, καὶ μοχθητέον, ὡς ἐπιπρέπει ἀνθρώποις (ἐπεὶ οὐκ... ἀνεσις καὶ ἀνάπτωσις, οὐδέ τις καθεύδων οὔτε τρόπαιον ἐγείρει... ἐνεργῶν... εἰρηνικὰ διοικονομούμενος, ἀγαθὸν κατορθοῖ), καὶ κοπιατέον οὐχ ἀπλῶς, ὥστε ἀποζῆν βιωτικῶς (τοῦτο γὰρ ἄκοντες ποιήσομεν, κἂν μὴ βουλομένοις ἡμῖν εἶη, καὶ φερεπονήσομεν πάντως, ἵνα μὴ καὶ ἡμῖν ἔμφορος ὁ λιμὸς γένηται ἀεργοῖς μένουσιν), ἀλλ' ὡς καὶ τῷ θεῷ ἀρέσκειν, καὶ αὐτίκα εὐλογεῖσθαι καὶ ἡμᾶς καὶ... τὰ ἔργα ἡμῶν, καὶ κόπον τοῦτον ἐπὶ εὐαρεστησεί Θεοῦ πόνοις εἶναι συνέριθον βιωτικῶς, ἀρμόττοντα ἵνα ἐκεῖνον καὶ μονεῖδῃ τοῖς ὅλοις, ὧν οὐκ ἔστι διὰ βίου ἡμᾶς ἀπαλλάττεσθαι. Καὶ μηδεὶς τῶν ἐν κόσμῳ ὄντων, καὶ γυναικὶ καὶ πραγμάτων τύρβαις ἐμβλέπων, ἀδελφοῖς τοῖς ἔξω γενομένοις κόσμου καὶ βίου, λεγέτω μὴ ἐνευκαιρεῖν αὐτὸς κόποις τοῖς διὰ τὸν Θεόν. Ἀλώσεται γὰρ ὁ τοιοῦτος ἀμαθοῦς λογισμοῦ, καὶ μὴ προσέχοντος οἷς λέγομεν. Ἄνεσις γὰρ ἐφ' ὁμῶν κολάζομεν, οὐκ ἐπίτασιν ἐπιτάσσομεν· ἀνά-

vivet quidem, sed prorsus aliter, laboribus nimirum implicatus et graviter dolens quatenus pœnis subicitur et videt justum non ejusdem cum ipso vitæ longæ participem, sed in bonis versantem quibus angeli gaudent, ita ut, quantum penes ipsum est, nolit vita longa frui, sed æternæ pœnæ præferat animæ mortem. Jure meritoque igitur retributio et pœna, de quibus modo sermo fuit, æternæ erunt; et quemadmodum ille qui, quoadiu in mundo fuit, virtuti operam navavit, illic æterna felicitate supermundana fruetur, ita is qui, quod non debuit, virtutis studium neglexit, illic in æternum infelix erit, adeo ut, e mea quidem sententia, ad beatorum sedem ne oculum quidem attollere audeat. Vitæ enim quam per totum hic sæculum gessit, illic retributio adæquabitur: fuit autem hic non interrupta, ergo illic quoque in æternum durabit.

12. Est autem sensus illius dicti hic: Qui laboravit in sæculum vivet in sæculum, ubi labores sæculi quod Deus prævidens bono homini destinavit, sæculo retributionis ita adaptabuntur, ut ejusdem hominis vitæ respondeant; e contrario autem ille qui in toto hoc sæculo negligens fuit, necessario in illo quoque vivet sæculo, non tamen eodem modo quo justus, sed tanquam mortuus illius sæculi reputabitur. Quare de eo dixerit quispiam: Quam bene haberet, si homo ille hujus mundi lucem non conspexisset! et, secundum sanctissimi Evangelii effatum, de duobus istis hominibus, quorum alter in sæculum laboravit et in finem bonorum abundantia perfructur, alter autem e contrario a scopo aberravit, insuper addiderit quod jure meritoque qui hic super paucis fidelis fuit, in altera vita bonorum jecopia infinita abundabit, qui autem in hac vita pauca illa mala neglexit, super nihilo constituetur.

13. Ut autem ab hac utili, non dicam excursionem, sed velut bipartita via ad honestam conversationem ducente, ad scopum propositum revertamur, in labores hanc ipsam ob causam incumbere et studiosè contendere debemus, uti homines addebet (siquidem non... languor et relaxatio, neque quispiam dormiens tropæum erigit... operans... pacifica administrans, bonum perficit), neque simpliciter allaborare ut vitæ sustentandæ prospiciamus (hoc enim et inviti ac quasi nolentes faciemus, atque omnino operam dabimus ne, si ignavia nos dederimus, fame pereamus), sed ut etiam Deo placeamus, ut benedicamur et nos et... opera nostra, et ut labor ille Deo gratus res ad vitam necessarias nobis procuret, utpote qui solus aptus sit et accommodatus omnibus quibus in vita carere non possumus. Neque quisquam eorum qui in mundo sunt et uxoris rerumque terrestrium curam gerunt, fratribus extra vitam mundanam positis dicat, sese laboribus divinis operam navare non posse. Talis enim et insipiens esse et ad ea quæ nos dicimus, animum haud advertere convincetur. Relaxationem enim in vobis punimus, non contem-

tionem postulamus; languorem vetamus, non continuam intentionem imperamus; effeminate dormientem expergefaccimus, non requiescentem ejicimus. Quapropter sinite monachos luctari et fortiter certare: vos autem remitte, prout poteritis, virtuti ac probitati studete.

14. Sponte illi jugum Domini, interdum grave, in se receptum tollunt: similiter vos quoque portate illud quod, uti Servator noster ait, leve est ac salutare. Ita et vos ipsi, illorum instar, proportionaliter tamen, benedicimini. Expectantes, ut cum Davide loquar, expectant illi Dominum, tanquam columnæ innotæ ejus præceptis innitentes: facite idem et vos, tanquam columellæ firmæ, et sicut illis, vobis quoque aderit Dominus. Laborant illi ad sudorem usque, humectati velut in balneo, atque lacrymis cubilia sua madefaciunt: vobis autem quibus non iidem sudores divinitus concessi sunt (Dei enim dona esse scitis illa scaturientia et per compunctionem pluvie instar delabentia), pro sudore salutari, sufficiet aquæ hilaris poculum infusum in os pauperis ad animi recreationem. Si vero etiam vini aliquid addatur ad cor illius hominis lætificandum, tunc, mi frater, haud amplius opus habebis ita ad summum virtutis culmen aspirare ut cum sudore ores. Dulce enim illud eleemosynæ poculum imputatur tibi pro amaro sudore, et ita potus quem liberaliter miscuisti, accurate compensabit sudorem, et misericordia qua fratrem egenum humectasti, et oculus mitis in illum respiciens et humanitatis lætitiæ exprimens, lacrymarum vinum ac virtutem habere reputabitur.

15. Si autem præter hunc fontem ocularem etiam ille inferior, os dico, vocem consolatoriam emisit, et simul cum voce proruperit lacryma, quæ, utpote a manu haud absterga, in sinum descendit, et hinc quoque fratris consolationem promit, tunc virtus ejusmodi hominis tribus honorum generibus conspicua ac laudanda est, nimirum aspectu leni, colloquio mansueto, actione benedicta. Quæ tria ubi possederis, nescio de quibus sudoribus ac lacrymis gloriari possint adhuc qui perpetuis precibus incumbunt et frequenter sese prosternunt, adeo ut etiam te ad genua flectenda permovere velint, ut ipsis ex parte similis fias. Et quid ille qui supra modum... ad continentiam provocans eum qui a nobis edoctus est? Decet omnino genua flectere, o frater religiose, quantum potes: quando autem non vales, offer Deo preces tuas erectus, haud flectens genu, secundum sanctissimum illum, de quo dicitur: Stetit in calamitate ille servus Dei, et propitiavit, et malum cessavit, et ad salietatem usque colligatus et contortus in tali tristitia perstitit; præterea ei manus Mosaicæ non in terra suffultæ, ubi propheta fatigatus erat, per figuram repræsentarunt futurum crucis miraculum erectæ ad cælum atque sic precibus auxilium divinum attrahentes.

πτωσιν κωλύομεν, οὐ τὸ ἀκατάκαμπτον βιαζόμεθα ὑπνοῦ τοῦ ὡς εἰς θηλύτατον ἐξεγείρομεν, οὐ τὸν ἀναπαύσιμον ἐξελαύνομεν. Οὐκοῦν ἄφετε τοὺς μοναχοὺς ἀγωνίζεσθαι ἄλλως καὶ συντονίας ἔχεισθαι ὑμεῖς δὲ ὑφειμένως, ὡς ἐγγωρεῖ. μεταχειρίζεσθε τὸ ἐναρέτως ἀγαθόν.

ιδ'. Αἴρουσιν ἐθελούσιοι ἐκεῖνοι τὸν τοῦ Κυρίου ζυγόν, ἔτιν οὐ βαρὺν, αὐτοῖς ἐπικείμενον· ἐπὶ ὑμῶν φόρτω ἄρατε ὑμεῖς τὴν, ὡς αὐτὸς ἐκεῖνος ἔφη, ἐλαφρὸν καὶ χρηστὸν· καὶ οὕτω κατ' ἐκείνους, ἀναλόγως μὲντοι, εὐλογηθήσεσθε καὶ αὐτοὶ ὑπομένουσιν ὑπομένοντες Δαυϊτικῶς ἐκεῖνοι τὸν Κύριον, ὅσα καὶ κίονες ἀστραβεῖς ὑφεισθηκότες τοῖς ἐκείνου προστάγμασι· ποιεῖτε ταυτὸ καὶ ὑμεῖς, ὅποια στυλίσκοι στραθεροί. Καὶ προσεῖξει καὶ ὑμῖν ἐκεῖνος, καθὰ καὶ αὐτοῖς. Πονοῦνται αὐτοὶ ἄχρι καὶ εἰς ἰδρωτὰς ὑγραίνοντες ὡς ἐν λούματι, καὶ βρέχουσιν ἐν δάκρυσι τὰς αὐτῶν στρωμνάς· ἀλλ' ὑμῶν ἐκάστη μὴ ἐνδαψιλευσμένη θεῖσθαι ὑγρά ἴσως τοιαῦτα (θεοῦ γὰρ παρειλήφαμεν εἶναι δῶρα καὶ ταῦτα ἐκβλύζοντα καὶ καταβρεχόμενα διὰ κατανύξεως) ἀρκέσει ἀντὶ μὲν σωτηρίου ἰδρωτὸς ὕδατος ἰλαροῦ κοτύλη ἐγγεομένη δι' ὑμῶν εἰς πτωχικὸν στόμα ἐπὶ ἀναψύξει τῶν ἐντός. Εἰ δὲ καὶ οἴνου ἐπισταλαχθῆ, ὡς εὐφρᾶναι καρδίαν ἀνθρώπου τοιοῦτου, μηκέτι κοπιᾶσης, ὡ ἀδελφε, οὕτως ἐς ἄκρον, ὡς καὶ ἐνιδρωσάει τῇ προσευχῇ. Ἐλλελόγηται γὰρ σοι τὸ τῆς ἐλεημοσύνης ἐκεῖνο ὑγρὸν τὸ γλυκὺ ἀντὶ ὕφαλμύρου ἰδρωμάτος· καὶ οὕτω μὲν ἀντισηκώσεις τῷ ἰδρωτί κατὰ σταθμὸν ἀκριδῆ τὸ ἐξ ἐλεημοσύνης κρᾶμα, τῶν δὲ δακρύων σοι τὴν ἀρετὴν ἐκπληρώσει ἐξισωθεῖσα τῇ κατ' ἐκείνον βροχῇ συμπάθεια πτωχοῦ ἀδελφοῦ, καὶ βλέμμα ἰλαρὸν πρὸς ἐκεῖνον, καὶ ἐξ ἐλεημοσύνης γαλήνιον.

ιε'. Εἰ δὲ τῇ ὀπτικῇ ταύτῃ πηγῇ καὶ ἡ μετ' αὐτὸ κατωτέρω, ἡ κατὰ στόμα, ἐκβλύσει λόγον παρηγοροῦν, δοκῶ μοι, καὶ δάκρυον αὐτίκα τῶν λόγων συνεκδραμῆσθαι, ὅπερ ἀποψᾶν ἡ δεξιὰ χεὶρ ἀμελήσασα καὶ τοῦ κόλπου γενομένη, ὡς καὶ ἐκείθεν παρηγορήσεσθαι τὸν ἀδελφόν, ἀποκαταστήσει τὸ ἐκείνου ἀγαθὸν εἰς τρία καλὰ, τὸ διὰ θεῶς ἐπαγωγῶ, τὸ διὰ ὀμιλίας ἐμμελοῦς, καὶ τὸ διὰ πράξεως εὐεργετικῆς. Ἄπερ οὐκ οἶδα ποίων ἰδρωτῶν καὶ δακρύων οὐ κατακαυχήσονται ἐτι ἐχόμενα κατακλῶντες οἱ τῆς ἐνδελεχοῦς προσευχῆς ἄνθρωποι, καὶ συχνὰ βάλλοντες, ὅτι καὶ εἰς γῆν ὀκλάζειν σε κείθουσιν, ὡς ὑπογινώσκειν τὴν πρὸς αὐτοὺς παρεξίστασιν. Καὶ τί ὁ πρὸς ἀμετρίαν ἐγκρατευτικῶς προκλούμενος τὸν ἐν ἡμῖν διδασκόμενον; Γονυκλίτησον ἀναγκαίως, ὡ κατὰ θεὸν ἀδελφε, εἰς ὅσον δύνασαι· μὴ ἐξισχύων δὲ ὅλως, πρόσσευξαι τῷ θεῷ καθηκόντως ὀρθοστάδην, μὴ κάμπτων γόνα κατὰ τὸν ἀγιώτατον τοῦτον, Ἔσθη, φησὶν, ἐν τῇ θραύσει ὁ δαίνα θεράπων θεοῦ, καὶ ἐξέλάτατο, καὶ τὸ κακὸν ἐπάστατο, καὶ ἐκυρέσθη κρινωθείς ἐκεῖνος, καὶ οὕτω σφαιρωθεὶς, καὶ συστολῇ τοιαύτῃ γινόμενος, ἐτι αὐτῷ αἱ Μωσαϊκὴ χεῖρες οὐ πρὸς τῇ γῇ ἐρειδόμεναι, συγχαλωμένου τοῦ προφήτου, ἐνήργουν τυπωδῶς τὰ ἐν ὑστέρω χρόνῳ σταυρικὰ τεράστια, μεταρσιούμεναι εἰς οὐρανόν, καὶ οὕτω καθέλκουσαι δι' εὐχῆς τὴν ἐκείθεν βοήθειαν.

ιζ'. Μίμησαι καὶ διδασκάλους ἐνταῦθα. ὧν οὐδεὶς ἐπὶ προσώπου καταρρήγνυμένος ὠφελεῖ διδασκῶν τοὺς μανθάνοντας. Ἐνθύμησαι καὶ τό · « Ἔστη ὁ Ἰησοῦς ἐπὶ τόπου πεδινοῦ, καὶ πλῆθος μαθητῶν πολὺ περὶ αὐτὸν · » οὐ μὴν γονυπετῶς διετέθη. Εἰ δὲ καὶ πολλὴ χρῆσις γονάτων κλίσεως, καὶ ἰδριώτων ἐκβλύσεως, καὶ αὐτῶν κατὰ θρόμβους αἱμάτων καὶ δακρῶν καταρροῆς, καὶ κόπου ἕως καὶ εἰς μελῶν πέρεσιν, ἀλλὰ ἐγὼ τὸν Θεὸν καὶ αὐτὸν εἶδώς, καὶ τὴν αὐτοῦ δεσποτείαν, ὅτι πᾶν ἀγαθὸν ἀνθρώπινον εἰσοδιάζει κομιζόμενον αὐτῷ, καὶ οὐδὲν ἐξουθενοῖ καὶ παραμετρῶν αὐτὰ πῆ μὲν δυνάμει, πῆ δὲ ἀδυναμίᾳ, τῆ κατ' ἀνθρώπον, ἐκεῖνα μὲν ὧν ὑμεῖς ἐφικνεῖσθαι οὐκ ἔχετε, εἰς ὑπερβάλλουσαν τίθειμαι ἀρετήν. Ὅποσα δὲ καὶ οἶα ἐκείνοις τοῖς μεγάλοις ἀγῶσι καὶ καμάτοις καὶ κόποις ὑποβιβάζονται, εἰς λόγον συμμετρίας ἀποτάσσω, ἧς οἱ πλείους τῶν καθ' ἡμᾶς ἀνθρώπων στοχάζονται, καὶ μάλιστα οἱ βιωτικοί, καὶ τῆς ὡς ἀκάστοτε τύρβης καὶ ἀσχολίας ἐξ ἀνάγκης γινόμενοι · οὐς ἐνάγων εἰς ἀγαθοπραγίαν τῶ νῦν καιρῶν πρέπουσαν, καὶ ἀναμιμνήσκων γονυκλισίας, περὶ ἧς ἦν προσεχῶς ἡμῖν ὁ λόγος, λέγω καὶ, ὅτι ὁ τὴν ψυχὴν κάμπτων, καὶ τὸ σαρκικὸν ἀπενεὲς φρόνημα κατακλίνων, καὶ τὸ δῆθεν περιφανὲς ὑπερήφανον ἀλαμπὲς ἀποτελῶν, ὡς οἶον ζῆν ἐγκρυφῆ, καὶ μὴ πραγματεύεσθαι τὸ περίθλεπτον, ἀλλὰ κατὰ πᾶν τὸ περὶ αὐτὸν ὑπέροφρον καὶ τὸ κατὰ οἴησιν αἰθέριον ταπεινοῦν ἕως γῆς, ἐκεῖνος οὐκ ἂν δέοιτο κατακάμψεως γονάτων, ὅλον ἑαυτὸν τῆ ταπεινώσει καταρρίπτων εἰς γῆν, ἥδη δὲ καὶ ὡς οἶα σκώληξ, οὐδὲ τοῦ ὑπὲρ γῆς φαίνεσθαι κρίνων κατάξιον ἑαυτὸν.

ιζ'. Ἔστω γοῦν ὑμῖν, ὦ ἀδελφοί, καὶ τὸ ταπεινοῦσθαι γονυκλίσεων ἀντίδοτον. Καὶ τὸ σύμβολον τῆς ταπεινώσεως, τὴν κατὰ γῆς ῥίψιν ἰδιάζοντες, ὅτε μὴ δύνασθε προβάλλειν αὐτὸ, αὐτῆς ἐκείνης τῆς ἐν ὅλῃ ψυχῇ ταπεινώσεως γίνεσθε · καὶ ἄλλως δὲ νοοῦντες τὴν τῶν γονάτων κατὰ γῆς κλίσιν, καὶ οὕτω σωματικὴν κατὰ κλήσιν, κωλυτικὴν εἶναι τοῦ βαδίζειν, βαδιστικοὶ τρόπον ἄλλον μεθοδεύετε εἶναι πολυειδῶς εἰς ἀρετήν. Καὶ λογίζεται ὑμῖν ὁ Θεὸς αὐτὸ εἰς ἀγαθὸν οὐδὲν τοῦ γονυκλίειν ἔλαντον, ἐπεὶ τοι καὶ φυσικώτερον ἅμα καὶ ἐνεργέστερον καὶ πρακτικώτερον κατακλίσεως ἢ ἀνάστασις καὶ ἀναπαυσις, ἔτι δὲ καὶ τοῦ κατακάμπτειν καλῶς κάλλιον τὸ θεαρέστως ὀρθοῦσθαι, καὶ τοῦ ἀκίνητιζεν τὸ εὖ κινεῖσθαι, καὶ τοῦ ἕφ' ἐνὸς βαίνειν καὶ οὕτω στηρίζειν τὸ καὶ εὐπερίστροφον ὡς εὐμορφον.

ιη'. Ἐτι οὐ δύνασαι, ὦ ἐν τῷ βίῳ ἀδελφε, νηστεύειν · ἔσθις μετρίως, ἵνα μὴ βραθύμως διάγῃς. Καθάπερ ἄλλοιων μὲν πῦρ τὸ διακονικὸν καὶ χρειώδες ἑτεροῖον δὲ τὸ τιμωρητικὸν τῆ δασείᾳ τῆ κατὰ ὄρος (τὸ μὲν γὰρ ὠφέλιμόν ἐστι, τὸ δὲ λοιπὸν ἀχρειοῦν δὴν ὕλην διεπινεμήσεται), οὕτω καὶ τροφή σύμμετρος μὲν συνιστᾷ ἐλλόγιως τὸν ἀνθρώπον, ζωπυροῦσα τὸ κατὰ φύσιν ἐνθερμον · ἡ δὲ ἄμετρος εἰς πάθη ἐκκαλεῖ ἀφανιστικᾶ, δι' ὧν αἰώνιον πυρὶ παραπέμπεται ὁ τρυφῶν ἄμετρα. Ἐτι λούσαι ῥύπου ἀπογυμνῶν ἑαυτὸν, εἰ καὶ ἄλλως πλύνθων, ὅ φασι,

16. Imitare hic etiam magistros quorum nemo vultu in terram defixo docens discipulis prodest. Recordare etiam dieti illius · « Stetit Jesus in loco saxoso, et magna discipulorum multitudo circa eum ; » non igitur genua flexit. Etiam si vero multum prodest genuum flexio, et sudoris profusio, et lacrymarum sanguinisque copia deensis stillis defluens, ego lamen, utpote cognoscens Deum ejusque potentiam, qua omnia bona hominibus largitur, neque quidquam nihili facit, sed ea partim robori, partim infirmitati hominum adaptat, ego, inquam, illa quæ vos assequi non potestis, egregiæ virtutis esse censeo. Quæcumque autem magnis illis certaminibus et laboribus et studiis inferiora sunt, ad mediocritatem refero, cui plerique homines addicti sunt, et potissimum ii qui necessario hujus vitæ turbis atque curis constringuntur, quos ad honestatem huic temporis convenientem perducentis et genuum flexionis, de qua hucusque nobis sermo fuit, commonofaciens dico, eum qui animam inclinât, et carnalem sensum deflectit, et superbiæ ostentationem ad modestiæ temperantiam reducit, ita ut quasi in abscondito vivat neque coram mundo conspici gestiat, sed omne supercilium et altos spiritus quantum fieri potest deprimat, eum dico non opus habere genuum flexione, quippe qui humiliter sese ad terram prosternit, et veluti vermis, {ne dignum quidem sese existimat qui supra terram extollatur.

17. Itaque pro genuum flexione, o fratres, humilitas vobis sit curæ. Cum autem symbolum humilitatis sit provolutio in terram, quoniam id facere nequitis, tota anima vos humiliare ; cæterum autem cogitantes, genuum ad terram inflexionem esse corpoream qua gradi prohibemini, alio modo in omni virtutis genere progredi studeatis. Hoc enim vobis in bonum reputabitur a Deo haud minus quam si genua flexissetis, siquidem resurrectio et requies magis est naturæ convenientis et efficacior et ad vitam activam utilior ; præterea si quis bene se inclinât, melius etiam stat rectus ut Deo placeat ; denique immobilitati præstat honestus motus, et melius habet ad omnem directionem sese vertere quam uno pede stantem eidem loco inhære.

18. Porro, mi frater, qui in mundo degis, non potes jejulare ; ede cum moderatione, ne mollitici succumbas. Quemadmodum alius est ignis qui hominum usibus et commodis inservit, et alius qui silvam montanam devorat (alter enim utilis est, alter autem, nullius omnino frugi, arboreas consumit), ita etiam cibus moderate sumptus conservat hominem, calorem naturæ convenientem ei suppeditans ; immoderate acceptus in passionum perniciosarum flammam exurit quibus homo luxuriei supra modum deditus igni æterno traditur. De

cætero lava te atque sordes absterge, etiamsi, ut in proverbio est, laterem lavas, dum hoc facis, et ad sanitatem conservandam lotioni da operam, ne corpus, tanquam servus male valens, inutile tibi fiat. Dico tibi enim, quemadmodum ablutio non prohibetur, imo potius in laudem purioribus cedit, ne forte quibusdam tædio sint, ita etiam lavacrum se habet. Jam vero haud quasi eos qui se non abluunt reprobans dico, sed illud quidem bonum esse censeo, ob laboris constantiam et continuum bonæ valetudinis contemptum, hoc autem approbo propter illud effatum : « Lavamini, puri estote². »

19. Si vero alicubi legerem præceptum : Sordescite, ut immundi fiatis, nunquam loturus me essem. — Præterea quoniam vita ad se vos attrahit, ita ut perpetuis ad omnium Dominum Deum incumbere orationibus non possitis, offerte ei saltem primitias quasdam annuas, vel, ut accuratius dicam, horarias, quando occasio sese obtulerit, quemadmodum David alicubi dicit se Dominum esse omni tempore laudaturum. Si enim fideles ministri regii semper præsto sunt regi, neque impediuntur quominus etiam sibi metipsis vivant, sed otiantur in tempore, et edunt, bibunt, dormiunt, ac quædam ipsis necessaria faciunt, et bonus rex non solum non indignatur, sed etiam benevole ad ea adhortatur, multo magis Deus ejusmodi bona cultoribus suis indulget, facultates cujusvis respiciens, utpote qui nec ægre fert sanctissimis templis affixas esse portas quæ tempore psalmodorum et sacrorum celebrandorum aperiuntur, vicissim autem clauduntur quando talia peragendi non amplius est tempus. Necessario enim in his quoque rebus conceditur requies quædam a perpetuo et quasi infinito hymnorum cantu, et salutaris labor eorum qui Deum colunt non potest non interrumpi. Et sic in universum fuerit optimum, in omni re tenere modum.

20. Laborandum igitur, neque repetere hoc tædet, in re quæ requie et relaxatione opus habet. Uti enim illum qui non prius surrexit, vix condesisse, ita neque eum qui non prius sese depressit, sursum esse elatum recte dixeris, nec eum requievisse qui non prius laboribus ærumnisque incubuit. Si autem hunc bonum laborem passio sequetur, quem quidem ærumnam esse dicunt, utpote secundum Deum eumque sapienter, quod est secundum Dei legem, et rationali lege ita operans etiam lege excidet. Novimus enim esse laborem quem aggressus quispiam peperit stultitiam : talis autem labor est eorum qui ægre ferunt et quasi dolent animoque cruciantur, quando fratribus non damnum aliquod intulerint. Sane isti, o fratres in Christo, e diametro oppositi sunt illi dicenti : « Hodie non regnavi ; nil enim boni feci ; » ipsi e contrario dicentes : Hoc die non

πλύνεις, οὕτω ποιῶν ἔτι δὲ καὶ πρὸς ὑγιείας ἀνάκλησιν, ἵνα μὴ καχεκτῆσας ὁ δοῦλατ τὸ σῶμα, γένηται σοι δύσχρηστος. Λέγω σοὶ γάρ, ὅτι, ὡσπερ τὸ ἀπονίπτεσθαι οὐ κεκώλυται, ἀλλὰ καὶ μᾶλλον πρὸς ἔπαινον τοῖς καθήκειν ἐπιτηδεύεται, ἵνα μὴ καὶ μυσάττωνται πρὸς τινῶν, οὕτω νοεῖν ἔστι καὶ ἐπὶ τοῦ λοῦματος. Τοῦτο δὲ φημι οὐ τοὺς ἀλευτούντας βδελυττόμενος, ἀλλὰ ἐκεῖνο καλὸν κρίνων διὰ φερεπονίαν καὶ ἀπειροκαλίας ἐντελῆ περιφρόνησιν, καὶ τοῦτο ἐγκρίνων διὰ τὸ « Λούσασθε, καθαροὶ γένεσθε. »

10. Εἰ δὲ ποὺ ἀνέγνων καὶ, ὅτι Ἰουπάνθητε, ὡς ἀναπεπλησθαι πηλοῦ, ἐλουσάμην ἂν οὐδέποτε. — Ἐπι ἐνδελεχεῖς οὐ δυνάμενοι προσευχᾶς καὶ συνάξεις ἐξοσιῶν τῆ ἐπὶ πάντων Θεῷ, οἷα τοῦ βίου ἀντισπῶντος καὶ περιέλκοντος εἰς ἑαυτὸν, ἀπαρχὰς γούν τινὰς χρονικὰς, εἰπεῖν δὲ ἀκριβέστερον, καιρικὰς, εἴτ' οὖν ὠραίας προσκομίζετε τῆ Θεῷ καθᾶ που καὶ ὁ Δαυὶδ παραδίδωσιν, ἐν παντὶ καιρῷ εὐλογήσιν λέγων τὸν Κύριον. Εἰ γὰρ βασιλικοὶ πιστοὶ θεράποντες γίνονται μὲν καὶ πρὸς αὐτῷ ἐκείνῃ τῆ βασιλεῖ ἐξάπαντος, οὐ κωλύονται δὲ τοῦ καὶ ζῆν καθ' αὐτούς, ἀλλὰ καὶ ἀδειάζουσιν ἐν καιρῷ, καὶ ἐσθίουσι, καὶ πίνουσι, καὶ κοιμῶνται, καὶ τινὰς πράξεις ἐνεργουσι σπουδαίας αὐτοῖς, καὶ ὁ ἀγαθὸς βασιλεὺς οὐκ ἀγανακτεῖ, ἀλλὰ καὶ προσεποτρύνει παρήγορα τῆ παντὶ, πλέον ὁ Θεὸς φιλοτιμεῖται καλὰ τοιαῦτα τοῖς αὐτὸν θεραπεύουσι, πρὸ ἀναλογίαν ἐν ἐκάστοις τοῦτο διοικονομούμενος, ὅς καὶ τοῖς ἀγιοτάτοις ναοῖς πύλας κτεσκευάσθαι οὐ μέμφεται, ἀνοιγομένας μὲν ἐν καιρῷ ὑμνῶν καὶ ἱεροτελεστιῶν, κλειομένας δὲ αὐθις, ὅτε μὴ καιρὸς τοιούτου ἀγαθοῦ, ὡς θεὸν ὄν πάντως, καὶ ἐν τοῖς τοιούτοις ἀνάπαυσιν τοῦ ἐνδελεχοῦς ὕμνου, καὶ οὕτως εἰπεῖν, ἀκοιμητοῦ γίνεσθαι, καὶ διαλείπειν τὸν φωτῆριον κόπον καὶ αὐτοῖς τοῖς τὸν Θεὸν λιτανεύουσιν ἐξ ἀπάσσης ἀνάγκης, καὶ οὕτως ἐν τῆ καθόλου τὸ μέτρον εἶναι πάντων ἄριστον.

κ'. Κοπιατέον οὖν, καὶ πάλιν φημι, ἐπὶ πραγματείᾳ δεούση ἀναπαύσειος καὶ ἀναψύξεως. Οὐκ ἔστι γὰρ φράσαι ὀρθῶς, καθάπερ οὐ κθεσθῆναι τὸν προανεστηκότα, οὕτω καὶ ἐξαρθῆναι τὸν μὴ καμόντα, ἢ ἀναπαύσασθαι τὸν μὴ κοπιάσαντα. Εἰ δὲ τὸ καλῶ τούτῳ καμάτῳ καὶ πάθος ἐπακολουθήσει, ὃν ἄλλος εἰναι φασὶ τινες ὡς καὶ τὸν Θεὸν καὶ αὐτὸν ἐνόως, ὅπερ ἔστι κατὰ τὸν Θεοῦ νόμον, καὶ λογικῆ δὲ νόμῳ οὕτω ποιῶν τάχα καὶ εἰς ἄνομον ἀποβαίη ἂν. Ἐμάθομεν γὰρ, εἰναί τινὰ πόνον, ὃν συλλαβῶν τις ἔτεκεν ἀνομίαν ἢ τοιοῦτος δὲ πόνος καὶ ὁ τῶν ἀχθομένων καὶ οἷοτ ἀλγούντων καὶ κατακναιομένων τὴν ψυχὴν, ὅτι μὴ ἐνεργουσι τὰ εἰς βλάβην τῆς ἀδελφότητος. Καὶ γὰρ εἰσὶ τινες, ὧ ἐν Χριστῷ ἀδελφοὶ, ἀπεναντίας ἤκοντες τῆ εἰπόντι « Σήμερον οὐκ ἐβασίλευσα ἢ οὐδὲ γὰρ εὐηργέτησα » καὶ πῶς λέγοντες, ὅτι « Κατὰ τὴν ἐνεστηκυῖαν ἡμέραν οὐκ ἐζήσαμεν ἢ οὐδὲ γὰρ ἐφάνημεν φρικτοὶ τοῖς ὁμοφύλοις καὶ

² Isa. i, 16.

ἀπρόσιτοι καὶ ἀπροσπέλαστοι. » Μαινόμενοι γὰρ οὐ-
τοι, καὶ λύσαν ἀγρίαν ἐνδοιμουχούντες, καὶ οὐδὲ
ἄνθρωποι πρὸς ἀλήθειαν, ἀλλὰ θηριώδεις· ὀκνῶ γὰρ
δαιμονιώδεις εἶπεν· ἐκείνων γὰρ καὶ μόνων ἄχθος
μέγα καὶ λύπη βαρεῖα καὶ ὄργη, ὅτι μὴ αἰεὶ κατα-
βάλλουσιν, ὃν ἔν ἐθέλωσιν.

κα'. Ἐλευθέρους ἡμᾶς τοιούτων ἀνθρώπων εἴη
συντηρῶν ὁ Θεὸς, ἐκείνους τε ἀπάγων, καὶ μηδὲ
τινα ἐξ ἡμῶν ἀφείδεις ἐκείνοις συναπάγεσθαι, καὶ
οὕτω κοπιᾶν εἰς οὐδὲν οὐδόλως ὄφελος, ἢ τῷ αἰῶνι
τούτῳ σύμφορον, ἢ τῷ ἐκεῖ καὶ τελευτήσῃ καὶ μο-
νήσῃ καὶ αἰωνίῳ σύντροχον ἡμῖν, πρὸς Θεοῦ ἀρέ-
σκειαν, ὅτι μὴ καὶ μᾶλλον ἀμφοτέροις ἐνάρμυστον
καὶ λυσιτελεῖς εἰς οὐδὲν ὀτιοῦν. Τῶν τε γὰρ αἰωνίων
ἀγαθῶν οὕτω μάτην ἐνταῦθα πεποννηκότες ἐκπί-
πτομεν, καὶ ἐν βίῃ δὲ δυσπραγοῦντες περὶ τὰ
φλύαρα καὶ μικροῦ τινος ἄξια λόγου τῶν ἀξιολο-
γωτάτων καὶ θειοτάτων ἀποξενούμεθα. Οὐδὲ γὰρ
οὐδὲ ἀθροίζεσθαι εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ ναὸν ἀξιούμεν οἱ
μεριμνῶντες μωρὰ, καὶ ἄλλως δὲ περὶ πολλὰ τυρ-
βάζοντες, καὶ βιωτικοὶ μὲν εἶναι πάνυ τι ἐφιέμε-
νοι, τοῦ παραδείσου δὲ γενέσθαι ἀνιέμενοι, καὶ μὴ
ἐνθυμούμενοι, ὡς τοιοῦτον βίον τρίβοντες οὕτε τοῖς
ἐπτὰ μερίδα κατὰ τὸ θεῖως γεγραμμένον διδά-
μεν, καὶ τοῖς ὀκτὼ οὐδὲ ὀβολιαῖόν τι ἀπομεριζό-
μεθα.

κβ'. Διὸ εὐχομαι τοὺς εἰς τὸ ἀγίασμα τοῦ Θεοῦ
εἰσερχομένους, καὶ αἰεὶ φυλάττεσθαι αὐτοῖς ἀξιού-
τας το τοιοῦτον ἀγαθόν, μὴ κάμνειν κατὰ ἀνθρώ-
πων, μηδὲ πονεῖν κατὰ τῶν ὁμοφύλων, ἐνθα γὰρ οὐδὲ
κατὰ τῶν ἀπλῶς ἀλλοφύλων εἰκὴ καὶ μάτην μο-
χθεῖν ἔστιν, εἰ μὴ τι ἄρα ἐχθροὶ ἐκείνοι Θεοῦ ἢ
βασιλέως διεκπίπτουσι, μηδὲ κοπιᾶν κατὰ τῶν οὐδὲν
αἰτίων ὁμοθηρήσκων, καὶ σαρῶς ὀνομάσαι ὁμοχρι-
στιανῶν· ἀλλὰ μισεῖν ὑπερλίαν τὸ τοιοῦτον κο-
πίμα, καὶ λέγειν ἕκαστον, ὡς Τοῦτο κόπος ἐστὶν
ἐνώπιόν μου, συγκόπτων καὶ κατατέμων καὶ τὴν
κατὰ πνεῦμα συμφυῖαν ἀποδιαιρῶν, καὶ χορδεύων
οἶον τὴν ἐνθεον ὀλομέλειαν. Πλὴν ἔσται μοι τὸ κο-
πηρόν, φησὶ, τοῦτο πάθος, ὅτι μὴ ἔλθω εἰς ἀγια-
στήριον τοῦ Θεοῦ· ἔκτοτε δὲ ὡς εἰς δρόμον ἀποδυ-
σόμενος, δι' οὐ ὑπερβαίνοντας καὶ ἀποδιώκοντας
δαίμονας ἀποβρίψω, τὸ ἀχθεινὸν τουτὶ φορολογεῖν....
οπτεται τοῖς εἰς Θεὸν τρέχουσι, καὶ ὡς τῷ ὑπερ-
φώτῳ ἡλίῳ, τῷ Θεῷ,*** ἔλλαμψόμενος ἀποβρίψο-
μαι σπύλου τοιοῦτου εἰδεχθοῦς ἅμα καὶ μισα-
ροῦ.

κγ'. Εἰ γοῦν τοιοῦτοι γενώμεθα διὰ φιλαλληλίας
καὶ ὁμονοίας, ἣν ὁ Θεὸς διὰ τῶν ἱερῶν Γραφῶν
παραδίδωσι, καὶ διὰ συμπνοίας πνευματικῆς καὶ
ἀταραξίας, ἣν ὁ μὴ ἀγαπῶν πονηροῖς κυμαίνεται
πνεύμασιν, ἐλώμεθα δὲ φορτίζεσθαι, ὡς Θεοῦ δου-
λευταί, ἅπερ ἡμῖν ἐκεῖνος εὐδιακρίτως, ὡς πατήρ,
ἐπιτίθησι, καὶ κοπιᾶν, ὡς ἐκεῖνος ἐπιτάσσει· ὁ καὶ
τὰς ἡμῶν ἀμαρτίας ἄρας, καὶ ἡμᾶς ἐθέλων τὰ βάρη
βαστάζειν πνευματικῶς, οὐκ ἀφήσει περιχουρεῖσθαι
μάτην καὶ τρίβεσθαι κατὰ τοὺς ἐπαχθιζομένους τὰ
μὴ φίλα ἐκείνῳ. Ἄλλ' ἐπειδὴ τὸν ἐκείνου φόρτον

A viximus; non enim contribulibus terribiles et
inaccessibiles fuimus. Furibundi quidem illi, et
rabie feroci repleti, revera non homines, sed
bestiales, ut ne dicam a diabolo obsessi. Ideo
enim solummodo indignantur et dolent et irascun-
tur quod quos voluerint, damno afficere haud po-
tuerint.

21. Liberos nos a talibus hominibus conservet
Deus atque, dum illos ad supplicium deducit,
faxit ut nullus e nobis deducatur cum istis, neque
procerus incassum laboremus, et neque huic sæ-
culo utile quid, neque illi vitæ perpetuæ atque
æternæ accommodatum quid secundum Dei volun-
tatem producentes nihil omnino præstemus quod
vel minimum sit bonum ac conducibile. Si enim
hic adeo frustra laboraverimus, æternis bonis ex-
oidemus, et si hac in vita rerum levium nulliusque
momenti cura misere nos allixerimus, bonis sum-
mis ac celestibus privabimur. Neque enim Dei
quidem templum intrare satagimus, qui rebus
absurdis inhiamus et de iis quæ hanc vitam con-
cernunt, anxie solliciti sumus, paradiso autem
potiri negligimus, non reputantes, nos hac vita
fruentes neque illis septem concedere particulam
secundum quod Scriptura sacra dicit, neque illis
octo vel tantillum tribuere.

22. Quapropter obsecro illos qui sanctuarium
Dei frequentant et ejusmodi boni semper partici-
pes esse desiderant, ut ne adversus homines cer-
tent neque adversus contribules laborent (siquidem
vel contra alienigenas frustra oleum operamque
perdent, nisi fortasse inimici illi Dei aut regis
exciderint), neque contendant contra eos qui ei-
dem cultui sunt addicti, hoc est Christianos, sed
ut ejusmodi studium ac laborem odio habeant de-
testenturque. Imo quisque sibi dicat: Hic labor
talis est ut cognationem spiritualem excidat, dis-
jungat, deleat, atque divinam membrorum compa-
gem dissolvat. Præterea hoc, inquiet, impedit quo-
minus in Dei sanctuarium ingrediar; nunc autem
quasi in arenam descendens, malos demones qui
me persequuntur in fugam conjiciam, molestam
illam vectigalium solutionem.... eis qui ad Deum
confugiunt, et veluti splendidissimo sole, Deo...
D procul abjiciam.

23. Jam vero si tales erimus per mutuam amo-
rom et concordiam, qualem Deus per sacras
Litteras nos educet, et per spiritualem una-
nimitatem et tranquillitatem, quam qui non diligit
improbis turbatur demonibus, et si tanquam Dei
servi, ea quæ ipse nobis ut sapiens pater imponit,
portare, et laborem quem præcipit, exsequi stude-
mus: tunc ille qui peccata nostra sustulit, et vult
ut nos onera spiritualiter gestemus, non sinet nos
frustra circumagi et versari illorum instar qui re-
bus ipsi non gratis sese onerant, sed quando ejus

onus portantes laboramus, dicet: « Accedite ad me, qui mea causa laboratis et onerati estis, et ego vos reficiam ³. » Quid autem illud sibi vult, reficiam? Faciam, ne amplius incassum laboretis. Semper enim tanquam vacillabundi et versatiles et undequaque mobiles et instabiles, operam nostram collocamus in quibus non oportet, et frustra contendimus, et gratis luctamur, et incassum laboramus. Sed simulatque ille pro summa ipsius humanitate leve quoddam momentum animadvertit et in trutina iudicii vel unum apicem, unum granum propendens videt, in commodum nostrum vertit et in lancibus ipsius thesauro dignis reponit, et quoties supplantati ab improbo adversario et collapsi vel dejecti resurrexerimus, illum prohibet quominus nobis porro illudat, et nos ab ejus insidiis in tuto collocat. Sic igitur nunc quoque vos præparatos et uti decet pronos ad laborandum non simpliciter, sed uti homo divinus debet, non sinet in peccati certamine succumbere, sed potius reficiet. Utinam nos omnes, o fratres, ita Deo accepti fiamus per ipsius benevolam misericordiam. Exaudi nos, Domine Salvator, qui es benedictus in sæcula. Amen.

³ Matth. xi, 28.

A αἰρόντες πονοῦμεθα, ἐρεῖ· « Δεῦτε πρὸς με, οἱ γὰρ ἐμὴν κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι· καὶ γὰρ ἀναπαύσω ὑμᾶς. » Τί δὲ ἐστὶ τὸ « ἀναπαύσω ; » Παύσω πάλιν τοῦ ἐν κενοῖς κοπιᾶν. Οὐκ ἔστι γὰρ, ὅτε ὡς ἄστατοι, καὶ πολυῤῥεπεῖς, καὶ παλίμβολοι, καὶ εὐμετάφοροι, καὶ ἀδέδαιοι, [οὐ] μοχθοῦμεν ἐφ' οἷς οὐ χρῆ, καὶ εἰκῆ κάμνονεν, καὶ κοπιῶμεν τὴν ἄλλως, καὶ πονοῦμεν μάτην. Ἄλλ' ὅμως βραχείας τινὸς δραττόμενος ἐκεῖνος ὁ πρὸς φιλανθρωπίαν ἀκριβέστατος ἀφορμῆς, καὶ τῶν ταλάντων τῆς κρίσεως κεράτιον ἐν τῇ κόκκῳ ἕνα ἐπιβληθέντα ἰδὼν, πρὸς ἡμέτερον ἀγαθὸν ῥέπει, καὶ εἰς στατήρας ἀξίους τίθεται τοῦ κατ' αὐτὸν θησαυροῦ· καὶ ὅσας ἂν σκελισθέντας ὑπὸ τοῦ πονηροῦ ἀντιδρόμου, καὶ πταίσαντες, ἢ καταῤῥιφέντες ἐξορθωθείμεν, παύει καὶ ἐκεῖνον τοῦ καταπαίζειν ἡμῶν, καὶ ἡμᾶς τοῦ ἐμπαίζεσθαι. Οὕτω γοῦν καὶ νῦν ἀναποιθέντας ὑμᾶς, καὶ δένοντως ἀναφρανῆσαντας ἐν τῶν πονεῖσθαι, οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐφ' οἷς ὁ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωπος τέτακται, οὐ παύσει πρῶτως ἄρτι τοῦ ἐφαμάρτως φορτίζεσθαι καὶ κοπιᾶν, ἀλλὰ ἀναπαύσει. Καὶ γένοιτο δεκτοῦς πάντας ἡμᾶς, ὡ ἀδελφοί, τῶ Θεῷ οὕτω γενέσθαι διὰ τῆς, ὡς ἐβρήθη, εὐπορίστου ἐλεημοσύνης αὐτοῦ. Ἐπακούσαις ἡμῶν, ὡ Σῶτερ Κύριε, ὁ ὢν εὐλογητὸς εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

EJUSDEM

ORATIO ANNO AUSPICANDO HABITA.

1. Deus ipse anni circulo revera benedicit, o fratres, et hæc benedictio haud merum munus, sed retributio esse videtur. Deus enim, a nobis benedictus, rebus nostris benedictionem reddit. Benedicunt autem Deo homines non solum hymnorum glorificationibus aliisque rationibus, quibus ei gratias agunt, sed imprimis bonis vitæ actionibus, quorum finis a Deo initium sumit ad omnique recurrit, et sic ipsum magnificat et glorificat, dum nimirum et ejus qui bene agit, et eorum qui ad ipsam respiciunt ejusque imitatione ad frugem redeunt, animæ gaudio ac lætitia perfunduntur.

2. Quod ut magis appareat, paulo altius oratio repetenda est. Prima mundi creatio et quæ tunc homini, velut regi, vel antequam creatus esset, bonorum terrestrium liberalis oblatio reservabatur, hoc merum omnino donum fuit. Nondum enim boni quid Deus ab hominibus acceperat quod cum liberalitate rependeret, sed sponte dedit. Fortasse autem ad hunc usque diem daret, secundum summam ipsius sapientiam, nisi innata (nobis) prava voluntas, omnium peccatorum mater, prohiberet. Nunc vero

C α'. Εὐλογεῖται στέφανος ἐνιαυτοῦ πάντως ὑπ' αὐτοῦ Θεοῦ, ὡ ἀδελφοί, καὶ ἡ τοιαύτη εὐλογία φαίνεται οὐ δόσις ἀπλῶς εἶναι, ἀλλὰ ἀντίδοσις. Εὐλογοῦμενος γὰρ ὁ Θεὸς ὑφ' ἡμῶν, ἀντευλογεῖ τὰ καθ' ἡμᾶς. Εὐλογεῖται δὲ Θεὸς ὑπ' ἀνθρώπων οὐ δοξολογίαις μόνον ὑμνῶνδिकाῖς καὶ λοιποῖς εἴδεσι, δι' ὧν τὸ εἰς αὐτὸν εὐχάριστον ἀπαρτίζεται, ἀλλὰ μάλιστα ταῖς κατὰ βίον ἀριστοπραξίαις, ὧν τὸ τέλος Θεοῦ τε ἐξαρτᾶται, καὶ εἰς ἐκεῖνον ἀνανεύει, καὶ οὕτω δοξάζει καὶ μεγαλύνει, ἀγαλλιωμένης τῆς ψυχῆς τοῦ τε πράττοντος τὸ ἄριστον, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἀποβλεπόντων καὶ τῇ μιμῆσει βελτιουμένων.

D β'. Ἴνα δὲ τὸν λόγον ἀναλαβὼν ἐπὶ πλέον ἀκριβώσωμαι, ἡ πρώτη μὲν τοῦ κόσμου παραγωγικὴ ἔκφρασις καὶ ἡ τὴν καὶ τα κειμηλιωθεῖσα τῶ βασιλεῖ ἀνθρώπων, πρὶν καὶ γενέσθαι, φιλοτιμία τῶν κατὰ κόσμον ἀγαθῶν, ἐκεῖνη δόσις ἦν αὐτόχρομα. Οὐ γὰρ ποθεν καλὸν ἀνθρώπινον ἀπολαβὼν ὁ Θεὸς, εἴτα φιλοτιμησάμενος ἀνταπέδωκεν, ἀλλ' ἀντικρυς ἔδωκε. Καὶ ἐδίδου ἂν ὁμοίως ἕως καὶ νῦν κατὰ τὴν ἐν αὐτῶ παραγωγὸν σοφίαν, εἰ μὴ παρσικριθεῖσα φάυλη προαίρεσις, ἀμαρτίας ἀπάσης μήτηρ, ἀπεκώλυεν.